

ПРАЦІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА З ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ НА ЗАКАРПАТТІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.

УДК 811.161.2.27 “Потушняк”

Статєєва В. Праці Федора Потушняка з історії літературної мови на Закарпатті; 15 стор.; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Стаття характеризує праці визначного закарпатського діяча української культури й науки Федора Потушняка (1910–1960) про мову пам’яток Закарпаття 17–19 ст.

Ключові слова: Закарпаття, Федір Потушняк, історія української літературної мови, Андрій Бачинський, Михайло Лучкай, Василь Попович.

Федір Михайлович Потушняк (1910–1960) – один з визначних культурно-освітніх діячів і творців української культури Закарпаття 40–50-их років ХХ ст., що посів помітне місце в історії української літератури Закарпаття, зробив вагомий внесок у наукове вивчення краю в гуманітарних аспектах (етнологія, археологія, історія, філософія, фольклористика). Він опублікував також кілька десятків лінгвістичних праць, які складають суттєву сторінку його різнобічної творчої спадщини, що нараховує більше 300 праць. Учений досліджував різні проблеми – філософські питання мовознавства, етимологію, ономастику, етнонімію, діалектологію, зокрема, діалектну лексику і фраземіку, історію літературної мови в краї.

Серед лінгвістичних розвідок Федора Потушняка помітний доробок складають праці з історії письменства та історії літературної мови на Закарпатті. Виявлено біля 16 публікацій на цю тему. Частина з них надрукована в першій половині 40-их років ХХ ст. у виданні ПОН – Підкарпатського товариства (общества) наук (журналах “Літературна недѣля”, “Руська молодежь”), газетах “Недѣля”, “Русское слово”, “Русская правда”. Ряд розвідок на цю тему з’явилися в періодиці Закарпаття та в наукових збірниках Ужгородського університету після Другої світової війни – у 50-их роках ХХ ст. (газети “Советское Закарпатье”, “Закарпатська правда”, “Радянський студент”, альманах “Радянське Закарпаття”, журнал “Карпати”).

На підставі публікацій Ф. Потушняка окреслено в загальних рисах доробок ученого в галузі історії літературної мови на Закарпатті:

1. Ф. Потушняк виявив і оприлюднив ряд пам’яток Закарпаття 17–19 ст.

Зокрема, йому належить публікація тексту духовного заповіту (тестаменту) протопопа Іларіона від 4 травня 1656 року. Заповіт було записано на маргінесах книги “Євангеліонь”, надрукованої у Львові 1644 р. Книга належала церкві села Велика Бистра. Текст написано народною українською мовою з деякими книжними нашаруваннями. Наведемо цей текст: “Извольніем отца и посвѣщеніем Святаго Духа Авь отець, Иларионь: протопопа, быстрианській и всей латориці; диоцезии мукачевской Даю тестамень, сынамь моимь, За живота моего, Петрови и Василеви; котори на місцу моемь zostали и прочихь не отлучаючи: Грицевыхь и Иоановыхь церковь лишаю;

по Смерти Своей половину, Петровымь дітямь, а половину Василевымь, абы на томь Звады не было ніякой, а Василь дани повинень половину давати попуской А книги; я купивь церкви, не помагавь ми куповати ни сынъ, ни жадный Хто будеть церкви служити, тотъ нехай читаеть абы не заборонено было. А до моей церкви самъ місто не маеть ништо кромѣ моихь дѣтий, ни братани, ни сестрини ни жадный природок. А хто бы тото бунтоваль по смерти моей и не мавь бы тото слухати што я написав, той да будеть проклять на фтема (слідує звичайна клятва нечітка 15 букв). Иларионь.

Рока Божія ахне (1656) місяця мая дня 4” [8, с. 124].

Недатований дарчий напис з ХVІІІ ст. (не раніше 1753 р.) виявлений Ф. Потушняком на маргінесі книги “Триодь постная”. Вона надрукована у 1753 році. Книга належала церкві села Волоське. У дарчому написі простежується проста українська літературна мова: “Воймня отца і сына іста духа вославу святяга троїци. Сію книгу рекомую триодь посну купиль за золотыхь іа придалъ ю оной до церкви у Волосою до церкве до храму стаго ахристяга Михаила... і отпушение хриховъ” [8, с. 124]. Про обидві знахідки вчений повідомив у праці 1958 року “Пам’ятки українського письменства ХVІІ–ХVІІІ ст., писані на Закарпатті” [8, с. 124].

Дослідникові вдалося відшукати і невідомий раніше рукопис з ХVІІІ ст. Це була молитва-заклинання проти нечистих духів. Про цю знахідку він повідомив 1953 року в статті “Невідомий рукопис з ХVІІІ ст.”, опублікованій в газеті “Радянський студент”. Книжечка обсягом 52 стор. написана двома мовами – церковнослов’янською (22 стор.) і польською (30 с.). Автор невідомий. Пам’ятка належить до конфесійного стилю. На думку Ф. Потушняка, текст молитви складено десь у Галичині і занесено на Закарпаття, про що свідчать мовні факти (місцеві галицькі назви демонічних істот). Автор наводить ці назви з тексту пам’ятки: *мараморниці, літавиці* (“и ты поганая лѣтавице которая вказуешся птахом повѣтренным и звѣрем диким і безтиєю аще вказуешся...”, “вступуючихь или испитыхь...”), *лѣтавицы, вѣтерницы* (“вѣтерницы ламисо которые дѣтища порывае а свои проклятые отмѣтчага подмѣтае”), *богині, ночниці, марадушици, ноцици* [7, с. 3]. Пам’ятка була відома серед народу на Закарпатті,

але в дещо переробленому вигляді. Доказом цього служить факт, що Ф. Потушняку вдалося записати подібний текст у селі Кобилецька Поляна на Рахівщині.

Ф. Потушняк акцентував увагу на значенні пам'ятки: 1) має наукове значення для етнографії; 2) цікава з мовознавчого погляду, бо фіксує риси української народної мови в церковнослов'янській частині: а) звук [у] як рефлекс давнього [о] в новозакритому складі (*рузными, зул*); б) українські народнорозмовні лексеми: *дайте покъ, утѣкати, брыдкий, покоштовался до раба* та ін.; в) полонізми: *теды, презмоц, грозно* та ін. [7, с. 3]; 3) служить доказом жвавих галицько-закарпатських літературних і культурних зв'язків у XVIII ст., які, як ствердив дослідник, існували не тільки у 18 ст., але й раніше і пізніше. Польська частина пам'ятки – це короткий нарис астрології. Отже, автор рукопису займався окультними науками.

Ф. Потушняк виявив також один з найдавніших записів закарпатського фольклору. Йдеться про “Піснь смутного чоловіка”, яку записав Василь Попович, родом з села Великі Ком'яти, що на Виноградівщині, у 1832 році. Цю пам'ятку дослідник розшукав у рідному селі Осій на Іршавщині і оприлюднив у середині 50-их років ХХ ст. Перша публікація про цю знахідку з'явилася в газеті “Советское Закарпатье” 1955 року під назвою “Старейшая в Закарпатье фольклорная запись” [11, с. 4]. Друга стаття на цю тему “Ян Коллар і Закарпаття” опублікована 1958 року в журналі “Карпати” [4, с. 119].

Ф. Потушняк повідомив, що текст закарпатської народної пісні був записаний у кінці книги знаменитого чеського поета і вченого, професора Віденського університету Яна Коллара “*Národní spiewánky*”, виданої в Будині 1830 року [11, с. 4]. Дослідник розповів про історію появи цього запису, здійсненого закарпатцем Василем Поповичем у книзі Яна Коллара.

У 1820 році Ян Коллар перебував у Будині. Там познайомився з багатьма студентами-слов'янами, серед яких були серби, чехи, словаки, а також закарпатські українці. Ця дружба знайшла свій відгук на Закарпатті. Про це і свідчить знайдена в селі Осій книга Яна Коллара. Вона була власністю Василя Поповича, одного з діячів Закарпаття першої половини ХІХ ст. Його прізвище зазначено в кінці книги Коллара між багатьма її передплатниками. “Треба гадати, – підкреслив Ф. Потушняк, – що Попович був особисто знайомий з Яном Колларом, в якого збиралися всі студенти-слов'яни, що вчилися в Будапешті” [4, с. 119].

Федір Потушняк в обох своїх публікаціях подав текст “Пісні смутного чоловіка”, зберігши мову і правопис оригіналу. Наведемо цей текст за першою публікацією 1955 року в газеті “Советское Закарпатье”:

1. Зелена есть травка, где я ходиваю,
Ибо слезами ю часто поливаю.
2. Слезы мои нераз на травку капали,
Когда очи мои горко заплакали.

3. Уста ми співають, очи ми ся сміють,
Але от сердечка слезы ми ся ліють.
4. Не про то співаю, да бых веселый был,
Но за то співаю, да бых жаль мой забыл.
5. Жаль мой и смуток мой тяготит ми главу,
Яко ранняя роса зеленую траву.
6. Еще тоту росу солнышко висушить,
А мене смутного никто не потішит.
7. Яко черны хмары закрывають солнце,
Тако прискорбное и мое есть сердце.
8. Еще хмары вітер раздует на страну,
Сердца же моего хто загоит рану?
9. Соколы літають, а ягнята скачут,
Але очи мои непрестанно плачут.
10. Мимо идут дніе со Западом солнце,
Но тако ни мают скорби мой конца.
11. Боже мой, Боже мой! Что со мною будет?
Цили и ближній мои за мене забудет?
12. Егда бы ми жити, тогда людська злоба,
Нападает на мя и кладет до гроба

[11, с. 4]

Ф. Потушняк подав окремі коментарі до тексту пісні. Передусім висловив припущення про причину появи запису пісні. На його думку, Василь Попович не випадково вписав пісню до книги Яна Коллара. “Думаємо, що вона написана під безпосереднім враженням від прочитаної книги”, – підкреслив Ф. Потушняк [4, с. 119]. Він також наголосив, що В. Попович брав активну участь в угорській революції 1848 року, за що переслідувався. Він вів боротьбу проти мадяронів і латинізаторів краю, захищав рідну мову, школу, національні права русинів [4, с. 119; 11, с. 4].

На думку Ф. Потушняка, В. Попович вніс, очевидно, мовні правки в текст народної пісні, замінивши деякі народні слова на книжні: *ибо* зам. *бо*, *когда* і *егда* зам. *коли*, *дабых* зам. *обим* (чтобы), *прискорбное* зам. *прежалосне*, *цили* зам. *чи вже*, *ближній* зам. *милий* та ін. [11, с. 4; 4, с. 119].

Ф. Потушняк наголосив на значенні ново знайденого тексту закарпатської народної пісні: а) це одна з найстаріших зафіксованих народних пісень Закарпаття; б) у переробці Василя Поповича може вважатися і самостійним твором; в) пам'ятка – один з яскравих доказів того, що в Закарпатті у першій половині ХІХ ст., у так званій “латинський період”, українці-русини вели боротьбу за національне відродження, за свою мову, культуру [11, с. 4; 4, с. 119].

Щоб увиразнити значення записаної закарпатської народної пісні, подамо енциклопедичну довідку про автора запису – Василя Поповича. Василь Попович (1796–1864) – мукачівський єпископ у 1837–1864 роках. Народився в с. Ком'яти на Виноградівщині, де його батько був парохом. Закінчив Ужгородську гімназію. Вищу духовну і світську освіту здобув у Будині. З 1822 р. – секретар пражського єпископа Г. Тарковича. З 1835 р. – пражський канонік і парох кафедрального собору, а потім – мукачівський єпископ.

Багато зробив для зміцнення русинських шкіл і училищ на Закарпатті. Домігся викладання

рідної мови, а релігії – руською мовою в Ужгородській, Мукачівській і Мараморощ-Сигетській гімназіях. Заснував сиротинець для дівчат в Ужгороді. Побудував нову вчительську семінарію, а в епархіальній семінарії – домашню каплицю і поновив єпископську резиденцію.

Помер в Ужгороді, похований у кафедральній гробниці [3, с. 142].

Чи не найважливішим відкриттям Ф. Потушняка стали листи-послання мукачівського єпископа Андрія Бачинського. Цю пам'ятку Ф. Потушняк виявив випадково десь на початку 50-их років ХХ ст. на горіщі старого будинку в Ужгороді.

Пам'ятка велика – 48 стор., перших 12 сторінок тексту бракує, послань – 17. Рукопис великого формату – 25 x 36 см. Листи написані десь між 1795 (чи 1796) і 1803–1808 роками. Пам'ятка належить до епістолярного стилю. Протягом 1953–1957 років Ф. Потушняк присвятив нововідкритій пам'ятці кілька публікацій: 1) “О чем говорит старинная рукопись” (газета “Советское Закарпатье”, 1953); 2) “Знайдено рукопис” (газета “Закарпатська правда”, 1955); 3) “Невідомий рукопис Андрія Бачинського” (газета “Радянський студент”, 1956); 4) “Знайдений рукопис Андрія Бачинського” (альманах “Радянське Закарпаття”, 1957).

У цих статтях, повідомленнях учених у загальних рисах описав пам'ятку, висвітлив її зміст, охарактеризував мову. Ф. Потушняк підкреслив наукове значення послань А. Бачинського:

а) це цінне джерело для краєзнавства, зокрема етнографії, історії, історії мистецтва, історії церкви, бо в посланнях відображені етнографічні, побутові, соціальні умови життя, культурний стан Закарпаття кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.; у листах викладено звернення єпископа до уніатських священників із закликом розгортати культурно-освітню роботу серед закарпатських русинів;

б) дослідник наголошує на значенні поста-ті єпископа А. Бачинського для історії культури й освіти Закарпаття. Це високоосвічена людина свого часу, великий патріот, народолюбець. Ним керували любов до рідної культури, рідної мови, його листи написані “від серця і живо”. Він з обуренням і гнівом засуджував тих священників, які, одержавши латиномовну освіту, цуралися рідної (руської) мови і культури. “Творчість Андрія Бачинського відіграла значну роль в культурному житті Закарпаття 18 ст. Глибокий патріотизм автора і любов до рідної культури зовсім відсував на задній план його церковні інтереси”, – підкреслив Ф. Потушняк [9, с. 4];

в) листи – цінна пам'ятка для мовознавства, зокрема для історії літературної мови на Закарпатті.

Уже в першій публікації про знахідку “О чем говорит старинная рукопись” Ф. Потушняк відзначив, що в рукописній пам'ятці А. Бачинського зафіксовані “пословицы, местные поговорки” [10, с. 3].

Друга розвідка “Знайдено рукопис” інформує, що більшість листів (13 із 17) написані церковнослов'янською мовою і тільки 4 – латинською (дев'ятий, чотирнадцятий, шістнадцятий і

вісімнадцятий), що послання відзначаються “красивим і звучним стилем” [6, с. 3].

У повідомленні “Невідомий рукопис Андрія Бачинського” Ф. Потушняк навів одне з народних прислів'їв з листа Андрія Бачинського “Який отець, такий хлопець, яка мамка, така дівка”. На думку дослідника, “це найстаріше записане прислів'я. Воно і до сьогодні в такій же формі зберігається в устах народу” [9, с. 4]. Ствердивши, що абсолютна більшість листів А. Бачинського написана церковнослов'янською мовою, Ф. Потушняк підкреслив, що в посланнях автор “дуже часто використовує і народну лексику [тобто живорозмовну лексику з українських говорів Закарпаття – В. С.], щоб передати точний зміст, наприклад: *хотяй* (хоч), *діля прикладу* (для прикладу), *набоженство* (релігія), *ізмігатися* (скупитися), *крадці* (крадькома), *доган* (тютюн), *пушкарство* (мисливство) і т. ін. Тому цей рукопис є одночасно і визначним пам'ятником літературної мови на Закарпатті кінця ХVІІІ сторіччя” [9, с. 4].

Розвідка “Знайдений рукопис Андрія Бачинського”, опублікована в альманасі “Радянське Закарпаття” 1957 року, подає нові дані до мовної характеристики листів мукачівського єпископа. Ф. Потушняк повідомив, що знайдено кілька словників церковнослов'янської мови з написом А. Бачинського, які були його власністю. З рукопису послань видно, що автор користувався цими словниками, пишучи свої твори. “При цьому він вміло користувався і народною лексикою”, – підкреслив Ф. Потушняк [5, с. 152];

г) листи-послання є “визначним літературним твором 18 століття на Закарпатті”, вони мають “величезне культурно-історичне значення” [5, с. 152].

Публікації Ф. Потушняка про листи А. Бачинського сьогодні використовують науковці. Зокрема, Дмитро Данилюк у монографії “Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.)”, що вперше вийшла в Ужгороді 1997 року, підкреслив, що А. Бачинський увійшов в історію Закарпаття як публіцист і культурно-освітній діяч, доказом чого служить його спадщина, зокрема листи-послання, яким радянська історіографія не приділяла “ніякої уваги”. Д. Данилюк наголосив: “Винятком є невелика стаття Ф. Потушняка, написана ним ще у 50-х роках. Відомий краєзнавець знайшов рукопис-послання і дав йому високу оцінку, зокрема відзначив, що “послання є визначним літературним твором 18 століття на Закарпатті. Це є звернення до тогочасної інтелігенції, тема – культурна робота серед трудящих Закарпаття... Знайдений літературний пам'ятник має величезне культурно-історичне значення. Його автор – глибоко освічена людина свого часу, літератор і великий патріот” [1, с. 57]. Як бачимо, Д. Данилюк процитував слова Ф. Потушняка з його статті “Знайдений рукопис Андрія Бачинського”, надрукованої в альманасі “Радянське Закарпаття” у 1957 році. “Що це дійсно так, бачимо із самого змісту послань, значна частина яких пізніше опублікована вченими Словаччини”, – до-

дає Д. Данилюк [1, с. 57], даючи посилання на працю пражського дослідника Андрія Шлепецького “Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання”, надруковану 1967 року в “Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику” [16, с. 223–241].

З вищенаведеної інформації Д. Данилюка випливають висновки: а) Д. Данилюк хоч і не обійшов зовсім публікацій Ф. Потушняка про А. Бачинського, проте використав тільки одну з чотирьох Потушнякових розвідок про виявлені ним листи-послання А. Бачинського. Ці ж публікації хоч і містять деяку спільну інформацію, однак значною мірою нетотожні за змістом; б) з книги Д. Данилюка випливає, ніби значна частина знайдених Ф. Потушняком листів-послання А. Бачинського пізніше, зокрема 1967 року, була опублікована пражським дослідником Андрієм Шлепецьким. Однак це не відповідає дійсності. У зазначеній статті А. Шлепецького насправді надруковані листи не з рукопису, знайденого Ф. Потушняком на початку 50-их років в Ужгороді, а послання єпископа, що зберігаються на Пряшівщині (Словаччина). Тут, за інформацією А. Шлепецького, знаходиться велика кількість листів – понад 300. Вони написані латинською та церковнослов'янською мовами з численними елементами місцевих карпатських говірок.

Відомий угорський дослідник життя і діяльності єпископа Андрія Бачинського професор Іштван Удварі у своїх книгах “Образчики з історії пудкарпатських Русинів. XVIII століття” (Ужгород, 2000) та “Збирка жерел про студії русинського писемства. 1. Кириличні убіжники мукачівського єпископа Андрія Бачинського” (Ниредьгаза (Угорщина), 2002) опублікував значну кількість (понад 50) кириличних послання А. Бачинського за 1763–1806 роки, проте всі вони виявлені самим дослідником у різних архівах Угорщини – Гайдудорозькому єпископському архіві, архіві Маріяповчанського монастиря, приватному архіві Антонія Годинки, різних парохіальних архівах. Отже, листів А. Бачинського, відшуканих Ф. Потушняком в Ужгороді, І. Удварі не публікував.

Сучасний історик Ігор Задорожний у книзі “Єпископ Андрій Бачинський в епістолярній спадщині (До 270-річчя від дня народження)”, що вийшла 2002 року в Мукачеві, згадує Ф. Потушняка першим у списку науковців, які займалися вивченням життєво-творчого шляху Андрія Бачинського: Ф. Потушняк, В. Падык, Д. Данилюк, І. Гранчак, А. Шлепецький, І. Удварі, Олена Рудловчак, Василь Пагира [2, с. 7]. Проте в книзі І. Задорожного, як і в монографії Д. Данилюка, вказана лише остання з чотирьох публікацій Ф. Потушняка про листи А. Бачинського – стаття “Знайдений рукопис Андрія Бачинського”, надрукована в альманасі “Радянське Закарпаття” за 1957 рік.

У “Додатках” до книги І. Задорожного опубліковано 5 циркулярів мукачівського єпископа Андрія Бачинського від 30 січня 1796, 20 березня 1796, 9 березня 1797, 18 вересня 1797 та 6 березня 1798 років і подано факсиміле рукописів цих листів [2,

с. 33–57]. Усі ці листи, за винятком листа за 9 березня 1797 року, взяті з приватної колекції Василя Панкуліча, вчителя історії з Мукачева.

З вищеподаної інформації випливає висновок: ні А. Шлепецький у Словаччині (1967 р.), ні І. Удварі в Угорщині (2000 р., 2002 р.), ні І. Задорожний у Мукачеві (2002 р.) не публікували листів А. Бачинського, виявлених Ф. Потушняком в Ужгороді на початку 50-их років ХХ ст. Ця пам'ятка і понині залишається в рукописі й, очевидно, зберігається в домашньому архіві Ф. Потушняка.

2. Ф. Потушняк дослідив граматику М. Лучкая, що під назвою “Grammatica Slavo-Ruthena” вийшла латинською мовою в Будині 1830 року і стала першою друкованою граматиною в Західній Україні. Це була церковнослов'янсько-українська граMATИКА, в якій уперше подано докладний опис фонетичної і граMATИЧНОЇ систем українських говірок Закарпаття. Науковці особливо високо оцінили додатки до цієї граMATИКИ “Specimina styli ruthenici” (“Зразки руського стилю”), які включали різні взірці українського закарпатського фольклору – байки, прислів'я, приказки, прокльони, загадки, народні пісні. Це була перша публікація українського фольклору із Закарпаття.

Ф. Потушняк присвятив граMATИЦІ М. Лучкая ґрунтовну статтю “Перша друкована запись подкарпатського фольклору. “Specimina styli ruthenici” Михайла Лучкая (З'являється 100-я його смерті)”, що була надрукована 1943 року в періодичному органі Підкарпатського товариства наук – журналі “Літературна недѣля” [14, с. 270–273, 282–284]. Найбільша увага приділена в статті додаткам до граMATИКИ М. Лучкая. Ця праця Ф. Потушняка до недавнього часу не розглядалася вченими, які досліджували спадщину М. Лучкая, зокрема, вона відсутня в бібліографії “Основна література про Лучкая”, складеній П. М. Лизанцем [2а, с. 35–39]. Тільки нещодавно з'явилася наша розвідка “Федір Потушняк – дослідник граMATИКИ Михайла Лучкая” [13, с. 107–119].

Стаття Ф. Потушняка висвітлює такі питання: 1) охарактеризовано наукову літературу, присвячену граMATИЦІ М. Лучкая, що з'явилася на Закарпатті в 20–30-х роках ХХ ст.; 2) окреслено причини написання граMATИКИ; 3) визначено характер та джерела граMATИКИ; 4) з'ясовано чинники (зовнішні і внутрішні), які зумовили появу фольклорних додатків до граMATИКИ; 5) аргументовано доведено, що абсолютна більшість фольклорних зразків, поданих у додатках до граMATИКИ М. Лучкая, має народне джерело, вони записані на території Закарпаття, де побутують українські говори.

Новизна Ф. Потушняка як дослідника граMATИКИ М. Лучкая полягає в тому, що він з метою доказу народності фольклорних зразків самостійно записав на різних територіях Закарпаття, передусім на Березівщині, частково в Ужанщині, Мараморошині тощо, саме ті фольклорні зразки, які були аналогіями до Лучкаєвих. Зокрема, Ф. Потушняк умістив у статті 142 народні фраземи (прислів'я і приказки), 7 заклинань, 10 загадок, довів, що а) 5 з 7 байок були пошире-

ні в устах народу краю; б) усі 9 пісень, зафіксованих у М. Лучкая, були відомі на Закарпатті і в часи Ф. Потушняка.

У підсумку своєї статті Ф. Потушняк високо оцінив М. Лучкая, підкресливши, що в його особі Закарпаття випередило Галичину в плані національно-культурного відродження. Тільки одна обставина, на думку дослідника, не дозволила М. Лучкаєві посісти місце першовідкривача в цій справі – зовнішня форма його додатків, тобто графіка і правопис (історико-етимологічний правопис). “Лучкай, подаючи приклади зь народного фолклору, свѣдомо бравъ ихъ изъ устной традиціѣ, маючи за цѣль подати и приклади изъ народной творчости русиновъ, хотяки передати ихъ вѣрно, та вь томъ помѣшала ему его транскрипція (тобто правопис і графіка. – В. С.), якъ и многимъ другимъ его сучасникамъ. Однакь инакше Лучкай виконавъ на свой часть свою задачу геніяльно” [14, с. 284].

3. Ф. Потушняк встановив авторство вірша “Лучкай – зілляр і пчоляр безбожний”, який приписувався В. Довговичу.

Це питання дослідник розглянув у статті “Хто є автором вірша “Лучкай – зілляр і пчоляр безбожний”?”, надрукованій у журналі “Карпати” за 1958 рік [12, с. 93]. Спираючись на мовні факти, Ф. Потушняк довів, що насправді автором вірша є М. Лучкай, а не В. Довгович. Цю думку дослідник аргументує тим, що в закарпатських говорах не засвідчений апелятив *лучкай*, що був би семантично пов’язаний з лексемами зілляр, лука, сінокіс, а існують тільки слова *лука*, *лучка* у значенні ‘сінокіс’, ‘лука’.

Сам вірш мав насправді назву “Зілляр і пчоляр безбожний”. Він, на думку дослідника, знаходився в якомусь рукописному збірнику М. Лучкая, де були записані, очевидно, народні пісні та поезії самого М. Лучкая. В. Довгович, ймовірно, виписав собі вірш, який йому сподобався, саме з цієї Лучкаєвої збірки, позначивши при назві вірша його авторство – М. Лучкай [12, с. 93].

Незважаючи на публікацію Ф. Потушняка, цей вірш все ж збережено в поетичній збірці В. Довговича, надрукованій 1982 року в “Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику” (т. 10, с. 214). Це доводить, що упорядник публікації М. Мацинський, очевидно, не був обізнаний з висновком Ф. Потушняка.

4. Ф. Потушняк розглянув галицький альманах “Зоря Галицкая...” 1860 року під кутом зору історії літератури та літературної мови на Закарпатті. На цю тему опублікована розвідка “Зоря Галицкая як Альбум на г. 1860 и подкарпатска литература” в журналі “Литературна недѣля” за 1944 рік [15, с. 223–225].

Основною метою альманаху “Зоря Галицкая як альбум на год 1860”, що мав літературний, історико-етнографічний характер, було згуртування письменницьких сил Галичини і Закарпаття. В альманасі, видавцем і упорядником якого став Богдан Дідицький, надруковані твори понад 50 галицьких і закарпатських авторів. Поряд з провідними письменниками Галичини (Й. Лозинським, Я. Голо-

вацьким, М. Устияновичем, І. Гушалевичем, Ф. Заревичем, О. Огоновським, О. Партицьким та ін.) в альманасі вміщені твори трьох закарпатських авторів – О. Духновича, О. Павловича, А. Кралицького.

Публікація Ф. Потушняка подає ряд цікавих і нових відомостей про альманах у закарпатському аспекті. Тут, зокрема: а) підкреслено, що автори із Закарпаття гідно представили закарпатську літературу на сторінках альманаху (“Напроти прийнятой нынѣ думки, однакь были они тамъ равноцѣнными зь своими литературными сучасниками якъ зь стороны художной, такъ змѣстовой”) [15, с. 223]; б) подано точні відомості про закарпатські публікації: п’ять творів О. Духновича – ода “Голосъ радости...” на честь митрополита Г. Якимовича, вірші “Пѣснь земледѣлця”, “Счастье жизни”, “Поздравление новому Другу”, “Что бывало есть и нынѣ”; три вірші О. Павловича – “Пѣснь подкарпатского русина”, “Спѣвы сельского дьяка изъ-подъ Карпатъ”, “Думки надъ могилою подъ Бардієвомъ” та повість А. Кралицького “Пастырь въ полонинахъ”; в) наведено текст маловідомого вірша О. Павловича “Спѣвы сельского дьяка изъ-подъ Карпатъ” за публікацією в альманасі Б. Дідицького; г) висловлено міркування про історію варіантів цієї поезії. На думку Ф. Потушняка, саме в альманасі “Зоря Галицкая як альбум на год 1860” твір О. Павловича “Спѣвы сельского дьяка...” був опублікований уперше, проте не в автентичному вигляді (за оригіналом), а в змінений (“оголичаненій”) формі. Редагування цієї поезії, як і вірша О. Духновича “Пѣснь земледѣлця весною” та повісті А. Кралицького, здійснив Б. Дідицький. Удруге вірш О. Павловича було надруковано 1920 року в Ужгороді в збірці “Вѣнецъ стихотворений О. Павловича”, упорядкованій І. Поливкою. Проте тут, як зазначає Ф. Потушняк, вірш мав іншу назву “Пѣснь Дьяка” і відрізнявся змістом. Отже, це був другий друкований варіант поезії. Оскільки, на переконання Ф. Потушняка, перший опублікований варіант вірша маловідомий на Закарпатті, а він “далеко красший и розвиненый”, то дослідник передрукував його в своїй статті. Для ілюстрації мови вірша наведемо 1 строфу зі статті Ф. Потушняка:

*Громадо, Громадо! далъ бымъ тобѣ раду,
Чтобы школьне дѣло привести до ладу:
Одинъ мало сможетъ, но цѣла громада
Двомъ дьякамъ дастъ ѣсти, если тому рада.
Выжъ бысьте держали хоть мене одного.
Ино яось лучше – а не такъ убого.
Ай бы я безъ нужды могъ на свѣтъ жити,
Недармо бы въ школѣ дьяка ждали дѣти*

[15, с. 223].

У підсумку Ф. Потушняк висловлює слушну думку про те, що переробка творів, їх редагування, особливо з мовного боку, – типове явище в період вироблення літературних мов: “В добѣ Духновича (якъ и позднѣйше) было въ модѣ перероблѣваня чужихъ творовъ, а передовсѣмъ по сторонѣ языковой, что рѣчь природна, де есть условное змаганя одиниць и недостача литер[атурныхъ] работниковъ” [15, с. 225].

Праці Ф. Потушняка з історії літературної мови на Закарпатті відзначаються новизною, вони доповнюють, уточнюють і поглиблюють відомості з цієї галузі.

Література

1. Данилюк Дмитро. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.) / Дмитро Данилюк. – Ужгород: Патент, 1997. – С. 57.
2. Задорожний Ігор. Єпископ Андрій Бачинський в єпістолярній спадщині. До 270-річчя від дня народження / Ігор Задорожний. – Мукачево: Карпатська вежа, 2002.
- 2а. Лучкай Михайло. Граматика слов'яно-руська / Упорядкування, передмова, примітки та словник діалектних слів П. М. Лизанця / Переклад з латинської П. М. Лизанця та Ю. М. Сака. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 35–39.
3. Павленко Г. В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття. Малий енциклопедичний словник. – Вид. 2-е, доп. і перер. / Г. В. Павленко. – Ужгород, 1999. – С. 142.
4. Потушняк Федір. Ян Коллар і Закарпаття / Федір Потушняк // Карпати. – 1958 – № 1. – С. 119.
5. Потушняк Ф. Знайдений рукопис Андрія Бачинського / Ф. Потушняк // Альманах “Радянське Закарпаття”. – Ужгород, 1957. – № 1. – С. 152.
6. Потушняк Ф. Знайдено рукопис / Ф. Потушняк // Закарпатська правда. – 1955. – 18 серпня. – С. 3.
7. Потушняк Ф. М. Невідомий рукопис з ХVІІІ ст. / Потушняк Ф. // Радянський студент. – 1953. – 23 грудня.
8. Потушняк Ф. М. Пам'ятки українського письменства ХVІІ–ХVІІІ ст., писані на Закарпатті / Ф. Потушняк // Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. Серія філологічна. № 2. – Ужгород, 1958. – С. 124.
9. Потушняк Ф. Невідомий рукопис Андрія Бачинського / Ф. Потушняк // Радянський студент. – (Ужгород) 1956. – 5 липня. – С. 4.
10. Потушняк Ф. О чем говорит старинная рукопись / Ф. Потушняк // Советское Закарпатье. – 1953. – 4 октября. – С. 3.
11. Потушняк Ф. Старейшая в Закарпатье фольклорная запись / Ф. Потушняк // Советское Закарпатье. – 1955. – 13 марта. – С. 4.
12. Потушняк Ф. Кто є автором вірша “Лучкай – зілляр і пчоляр безбожний”? / Ф. Потушняк // Карпати. – 1958. – № 3. – С. 93.
13. Статєєва Валентина. Федір Потушняк – дослідник граматики Михайла Лучкая // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наук. праць. Вип. 14 / Статєєва Валентина. – Ужгород: вид-во УжНУ “Говерла”, 2010. – С. 107–119.
14. Т. В. [Потушняк Федір]. Перша друкована запись подкарпатського фольклору “Specimina styli ruthenici” Михайла Лучкая (Зь нагоды 100-я его смерти) / Потушняк Ф. // Літературна неділя. – 1943. – Рочн. ІІІ. – С. 270–273, 282–284.
15. Ф. П. Зоря Галицка яко альбум на год 1860 и подкапатска литература / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Унгвар, 1944. – Рочник ІV. – С. 223–225.
16. Шлепецький Андрій. Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання / Андрій Шлепецький // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1967. – Т. 3. – С. 223–241.

Валентина Статєєва

РАБОТЫ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

ПО ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА НА ЗАКАРПАТЬЕ

Аннотация. Стаття характеризує роботи видного закарпатського діяча української культури і науки Федора Потушняка (1910–1960) о языке письменных памятников Закарпатье 17–19 ст.

Ключевые слова: Закарпатье, Федор Потушняк, история украинского литературного языка, Андрей Бачинский, Михаил Лучкай, Василий Попович.

Valentyna Statyeyeva

WORKS OF FEDIR POTUSHNIAK

ABOUT HISTORY OF LITERARY LANGUAGE IN ZAKARPATYA

Summary. The article characterizes works of Fedir Potushniak (1910–1960) the prominent Transcarpathian representative of Ukrainian culture and science – about Transcarpathian memorials of 17–18 centuries.

Key words: Zakarpattya, Fedir Potushniak, the history of Ukrainian literary language, Andriy Bachynsky, Mykhailo Luchkay, Vasyly Popovych.

Статєєва Валентина Іванівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови УжНУ.